

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i08.118>

MILLIY-MADANIY LEKSIKANING PRAGMATIK MAZMUN HOSIL QILISH MEXANIZMLARI

Gaybulloyeva Vazira Shokirovna

Osiyo xalqaro universiteti Tayanch doktoranti

vaziragaybulloyeva@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada milliy-madaniy leksikaning badiiy diskursda pragmatik mazmun hosil qilish mexanizmlari lingvokulturologik va pragmalingvistik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi milliy-madaniy birliklarning lug'aviy ma'nodan tashqari yashirin, konnotativ va madaniy axborotni uzatishdagi funksiyalarini aniqlash zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning maqsadi milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmunni shakllantirishdagi asosiy mexanizmlarini yoritish hamda ularning badiiy matndagi kommunikativ vazifalarini ochib berishdan iborat. Tadqiqot davomida lingvokulturologik, pragmalingvistik, semantik va diskursiv tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, milliy-madaniy leksika pragmatik mazmunni konnotatsiya, presuppozitsiya, implikatura va ramziy ma'no kabi mexanizmlar orqali hosil qiladi. Mazkur birliklarning to'liq anglanishi adresatning madaniy fon bilimlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular badiiy matnda milliy qadriyatlar, an'analar va dunyoqarashni ifodalashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari lingvokulturologiya va pragmatika yo'nalishlaridagi ilmiy izlanishlarni boyitish, shuningdek, badiiy matnlarni tahlil qilishda milliy-madaniy mazmunni talqin etish uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: *milliy-madaniy leksika, pragmatik mazmun, lingvokulturologiya, pragmalingvistika, konnotatsiya, presuppozitsiya, implikatura, badiiy diskurs.*

Аннотация В данной статье механизмы формирования прагматического смысла национально-культурной лексики в художественном дискурсе анализируются на основе лингвокультурологического и прагмалингвистического подходов. Актуальность исследования обусловлена необходимостью выявления функций национально-культурных единиц, передающих не только словарное значение, но и скрытую, коннотативную и культурную информацию. Цель исследования заключается в раскрытии основных механизмов формирования прагматического смысла национально-культурной лексики и определении её коммуникативных функций в художественном тексте. В ходе исследования использованы методы лингвокультурологического, прагмалингвистического, семантического и дискурсивного анализа. Полученные результаты показывают, что национально-

культурная лексика формирует прагматический смысл посредством таких механизмов, как коннотация, пресуппозиция, импликатура и символическое значение. Полноценное понимание данных единиц тесно связано с культурными фоновыми знаниями адресата, поскольку они служат средством выражения национальных ценностей, традиций и мировоззрения в художественном тексте. Результаты исследования имеют теоретическое и практическое значение для дальнейшего развития лингвокультурологии и прагматики, а также для анализа художественных текстов.

Ключевые слова: национально-культурная лексика, прагматический смысл, лингвокультурология, прагмалингвистика, коннотация, пресуппозиция, импликатура, художественный дискурс.

Abstract This article examines the mechanisms of pragmatic meaning construction through national-cultural lexis in literary discourse from linguocultural and pragmalinguistic perspectives. The relevance of the study lies in the need to identify the functions of national-cultural lexical units that convey not only dictionary meaning but also implicit, connotative, and cultural information. The aim of the research is to reveal the main mechanisms through which national-cultural lexis constructs pragmatic meaning and to explain its communicative functions in literary texts. The study employs linguocultural, pragmalinguistic, semantic, and discourse analysis methods. The findings demonstrate that national-cultural lexis generates pragmatic meaning through such mechanisms as connotation, presupposition, implicature, and symbolic meaning. The full interpretation of these lexical units depends closely on the recipient's cultural background knowledge, as they function as a means of expressing national values, traditions, and worldview in literary discourse. The results of the study have both theoretical and practical significance for advancing research in linguocultural studies and pragmatics, as well as for literary text analysis.

Keywords: national-cultural lexis, pragmatic meaning, linguocultural studies, pragmalinguistics, connotation, presupposition, implicature, literary discourse.

Kirish

Bugungi tilshunoslikda til birliklarini faqat nominativ va semantik xususiyatlari asosida emas, balki ularning muayyan madaniy muhitda yuzaga keladigan kommunikativ va pragmatik imkoniyatlarini aniqlashga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, badiiy diskursda qo'llanadigan milliy-madaniy leksik birliklar xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi, urf-odatlari, an'analari, qadriyatlari va milliy dunyoqarashi bilan uzviy bog'liq bo'lib, matn mazmunining shakllanishida muhim lingvokulturologik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bunday birliklarning mazmuni ko'pincha ularning lug'aviy ma'nosi bilan chegaralanmay, muayyan kontekst va madaniy bilimlar asosida qo'shimcha pragmatik mazmun kasb etadi. Milliy-madaniy leksikaning pragmatik xususiyatlarini o'rganish lingvokulturologiya va pragmalingvistika fanlarining o'zaro aloqador jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Pragmatik yondashuv asosida leksik birlikning nutqiy vaziyati,

kommunikativ maqsadi, adresant va adresat munosabati hamda kontekst ta’sirida yuzaga keladigan qo‘shimcha ma’nolari ochib beriladi. Shu nuqtayi nazardan, milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmun hosil qilish mexanizmlarini tadqiq etish badiiy matnda ochiq ifodalangan axborot bilan bir qatorda yashirin, konnotativ va madaniy axborotning qanday shakllanishini aniqlashga xizmat qiladi.

Milliy-madaniy birliklarning pragmatik mazmunini shakllantirishda konnotatsiya, presuppozitsiya, implikatura, ramziy ma’no, kontekstual transformatsiya hamda madaniy fon bilimlari kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur mexanizmlar orqali oddiy nominativ birliklar muayyan milliy qadriyat, ijtimoiy munosabat yoki madaniy tasavvurni ifodalovchi kommunikativ vositaga aylanishi mumkin.

Metodlar

Tadqiqotda milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmun hosil qilish mexanizmlarini aniqlash maqsadida lingvokulturologik, pragmalingvistik, semantik, kontekstual va diskursiv tahlil metodlaridan foydalanildi. Lingvokulturologik metod orqali leksik birliklarda aks etgan milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an’analar va madaniy konseptlar aniqlandi. Pragmalingvistik tahlil yordamida milliy-madaniy birliklarning kommunikativ maqsad, adresant va adresat munosabati hamda nutqiy vaziyat bilan bog‘liq pragmatik xususiyatlari ochib berildi. Semantik tahlil asosida birliklarning denotativ va konnotativ ma’nolari farqlandi. Kontekstual tahlil orqali leksik birliklarning muayyan matn doirasida hosil qilgan qo‘shimcha ma’nolari belgilandi. Diskursiv yondashuv esa milliy-madaniy leksikaning badiiy diskursdagi funksional va kommunikativ imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qildi. Mazkur metodlarning kompleks qo‘llanilishi tadqiqot natijalarining izchilligi va ilmiy asoslanganligini ta’minladi.

Natija

Tadqiqot natijalari milliy-madaniy leksik birliklarning badiiy diskursdagi funksional imkoniyatlari faqat nominativ vazifa bilan chegaralanmasligini, balki ular muayyan pragmatik mazmunni shakllantiruvchi muhim lingvistik vosita ekanligini ko‘rsatdi. Badiiy matnda milliy-madaniy mazmunga ega bo‘lgan leksik birliklar orqali muallif tomonidan bevosita ifodalanmagan, biroq kontekst va madaniy bilimlar asosida anglashiladigan qo‘shimcha axborot ham yetkaziladi. Shu jihatdan milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmuni birgina semantik omil asosida emas, balki bir-biri bilan uzviy bog‘langan bir necha mexanizmlar ta’sirida shakllanishi aniqlandi.

Avvalo, pragmatik mazmunning yuzaga kelishida konnotatsiya muhim mexanizmlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Milliy-madaniy birlikning lug‘aviy ma’nosiga xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlar va ijtimoiy-madaniy tasavvurlari asosida qo‘shimcha emotsional-ekspressiv ma’no yuklanadi. Natijada oddiy predmet, hodisa yoki munosabat nomi muayyan madaniy qadriyatning ifodasiga aylanadi. Bunday konnotativ qatlam matnning hissiy-ta’sirchanligini kuchaytirib, o‘quvchining tasvirlanayotgan voqea yoki obrazga nisbatan munosabatini shakllantiradi.

Tahlil jarayonida presuppozitsiya va implikatura ham milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmun hosil qilishida muhim ahamiyatga ega ekanligi kuzatildi. Presuppozitsiya orqali muallif o'quvchida mavjud bo'lishi taxmin qilinadigan madaniy va ijtimoiy bilimlarga tayanadi. Ayrim milliy-madaniy birliklar maxsus izohsiz qo'llanadi, chunki ularning mazmuni muayyan madaniyat vakiliga oldindan tanish bo'lgan bilimlar tizimiga asoslanadi. Implikatura esa matnda ochiq ifodalanmagan, ammo vaziyat, kontekst va madaniy belgilar asosida anglashiladigan yashirin mazmunni yuzaga chiqaradi. Shu sababli bunday birliklarning pragmatik qiymati ko'pincha ularning lug'atdagi izohidan kengroq bo'ladi.

Tadqiqot natijalari madaniy fon bilimlari milliy-madaniy leksikaning to'liq interpretatsiyasida hal qiluvchi omillardan biri ekanligini ko'rsatdi. Adresatning muayyan xalqning urf-odatlarini, an'analarini, ijtimoiy munosabatlari va qadriyatlarini haqidagi bilimlari qanchalik keng bo'lsa, milliy-madaniy birliklarda mujassamlashgan qo'shimcha pragmatik ma'nolarni anglash imkoniyati shunchalik yuqori bo'ladi. Aksincha, zarur madaniy fon bilimlarining mavjud emasligi ayrim birliklarning faqat nominativ ma'noda qabul qilinishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, milliy-madaniy leksika o'quvchi interpretatsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi vosita sifatida ham namoyon bo'ldi. Bunday birliklar orqali o'quvchi nafaqat voqea-hodisalar haqida axborot oladi, balki muayyan xalqning dunyoqarashi, mentaliteti va qadriyatlar tizimi bilan ham tanishadi. Demak, milliy-madaniy leksika badiiy matnda madaniy axborotni kodlash, uni o'quvchiga yetkazish va muayyan kommunikativ-estetik ta'sirni yuzaga keltirish vazifalarini bajaradi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmuni uning lug'aviy ma'nosi bilangina belgilanmasligini, balki kontekst, madaniy bilim va kommunikativ vaziyat bilan o'zaro aloqada shakllanishini ko'rsatadi. Shu jihatdan milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmun hosil qilish mexanizmlarini konnotatsiya, presuppozitsiya, implikatura va ramziy ma'no kabi omillar asosida tahlil qilish badiiy diskursning yashirin va qo'shimcha mazmun qatlamlarini aniqlash imkonini beradi.

Avvalo, konnotativ ma'no milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmunini shakllantiruvchi muhim mexanizmlardan biridir. Milliy-madaniy birliklar muayyan predmet yoki hodisani nomlash bilan birga, unga nisbatan tarixiy, ijtimoiy va emotsional munosabatni ham ifodalaydi. Masalan, o'zbek madaniy muhitida *dasturxon*, *non*, *o'choq*, *tandir* kabi birliklar faqat maishiy predmet yoki oziq-ovqat nomi sifatida emas, balki mehmondo'stlik, oilaviy birlik, baraka va an'anaviy turmush tarzini ifodalovchi madaniy belgilar sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin. Demak, konnotativ qatlam leksik birlikning nominativ ma'nosini kengaytirib, unga pragmatik-ta'sirchan xususiyat yuklaydi.

Milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmunini shakllantirishda presuppozitsiya ham alohida ahamiyatga ega. Badiiy matnda muallif ayrim madaniy hodisalarni izohlamasdan qo'llaydi, chunki ularni anglash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar muayyan madaniyat vakilining umumiy bilimlari tarkibida mavjud deb hisoblanadi. Shu sababli milliy-madaniy

birlik matnda bevosita ifodalanmagan, ammo o‘quvchi tomonidan oldindan mavjud bilimlar asosida tiklanadigan mazmunni faollashtiradi. Presuppozitsiya mexanizmi ayniqsa urf-odatlar, qarindoshlik munosabatlari, maishiy an’analar va ijtimoiy xulq-atvorni ifodalovchi birliklarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Implikatura esa milliy-madaniy leksikaning yashirin kommunikativ mazmunini yuzaga chiqaradi. Bunday holatda muallif ma’lum bir fikrni bevosita ifodalamaydi, balki madaniy jihatdan belgilangan leksik birlik yoki kontekst orqali uni anglash imkonini beradi. O‘quvchi mazkur ma’noni vaziyat, qahramonlar munosabati va milliy-madaniy bilimlari asosida xulosa qilish orqali tiklaydi. Shunday qilib, implikatura badiiy matndagi bevosita va bilvosita mazmun o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlaydi. Bundan tashqari, ramziy ma’no milliy-madaniy leksikaning pragmatik imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Ayrim leksik birliklar muayyan madaniyatda barqaror ramziy mazmun kasb etib, badiiy matnda milliy dunyoqarashni ixcham shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, *non*, *tuproq*, *o‘choq*, *uy* kabi birliklar kontekstga qarab moddiy obyektini emas, balki tegishlilik, avlodlar davomiyligi, xonadon va milliy qadriyat kabi abstrakt tushunchalarni ham ifodalashi mumkin.

Mazkur mexanizmlarning badiiy diskursdagi realizatsiyasi milliy-madaniy leksikaning matnning umumiy mazmunini shakllantirishdagi rolini yanada yaqqol namoyon etadi. Bunday birliklar qahramonlarning ijtimoiy-madaniy muhitini belgilash, ularning dunyoqarashi va qadriyatlarini ochib berish, muallifning baholovchi munosabatini ifodalash hamda o‘quvchida muayyan emotsional-assotsiativ ta’sir uyg‘otish vazifalarini bajaradi. Demak, milliy-madaniy leksikaning pragmatik mazmuni alohida leksik birlik doirasidagina emas, balki uning badiiy kontekst, madaniy kod va kommunikativ maqsad bilan o‘zaro munosabati asosida shakllanadi.

Conclusion

Tadqiqot natijalari milliy-madaniy leksikaning badiiy diskursda pragmatik mazmun hosil qilish imkoniyatlari keng ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur birliklarning pragmatik mazmuni konnotatsiya, presuppozitsiya, implikatura va ramziy ma’no kabi mexanizmlar orqali shakllanadi. Ularning mazmunini to‘laqonli anglashda kontekst hamda adresatning madaniy fon bilimlari muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy-madaniy leksika badiiy matnda milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an’analar va dunyoqarashni ifodalash bilan birga, o‘quvchiga muayyan kommunikativ va estetik ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, bunday birliklar qahramonlarning ijtimoiy-madaniy muhitini, muallif munosabatini va matnning yashirin mazmun qatlamlarini ochib berishga xizmat qiladi. Shu bois milliy-madaniy leksikani pragmatik lingvistik nuqtayi nazardan o‘rganish badiiy diskursning lingvokulturologik mazmunini chuqurroq anglash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.
https://academic.oup.com/book/5162?utm_source=chatgpt.com&login=false

2. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics: Volume 3, Speech Acts* (pp. 41–58). Academic Press.
<https://web.stanford.edu/class/psych205/papers/Grice-1975.pdf>
3. Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. Longman.
<https://www.routledge.com/Principles-of-Pragmatics/Leech/p/book>
4. Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
<https://www.cambridge.org/highereducation/books/pragmatics/6D0011901AE9E92CBC1F5F21D7C598C3#overview>
5. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford University Press.
https://academic.oup.com/book/48355?utm_source=chatgpt.com&login=false
6. Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse analysis*. Cambridge University Press.
7. Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford University Press.
8. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
9. Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. Indiana University Press.
10. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Akademiya.
11. Safarov, Sh. (2008). *Pragmalingvistika*. Samarqand davlat chet tillar instituti.